

Arap Basınında Türkiye İmajında Kırılma Noktaları

Mehmet ŞAYIR*

Öz 2002 yılında, aralarında Mısır, Suudi Arabistan, Fas, Kuveyt ve Ürdün'ün de bulunduğu 8 Arap ülkesinde yapılan, yine aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 12 yabancı ülkenin konu edildiği "Araplar ne düşünüyor?" konulu bir kamuoyu araştırmasından çıkan sonuçlar, o dönemde Türkiye'nin Arap dünyasındaki imajının pek olumlu olmadığını göstermekteydi. Bu ve benzeri birçok araştırma Türkiye'nin 1990'lı yıllarda Arap ülkelerindeki imajının çeşitli nedenlerle olumsuz olduğunu gösterirken 2002-2003 yılları arasında hem Türkiye hem de Arap dünyasında yaşanan gelişmelerin Türkiye'nin Arap kamuoyundaki imajını değiştirdiği varsayılmaktadır. Bu değişimin en iyi gözlemlenebileceği alanlardan birisi olan Arap basınında da bu imajın söz konusu gelişmelere bağlı olarak değiştiği, dolayısıyla daha sonraki dönemlerde yaşanan gelişmelerin de bu alanda inişli çıkışlı sonuçlar doğurduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Kahire'de yayımlanan *el-Ebram* gazetesi ile Londra'da yayımlanarak dağıtımı Arap ülkelerinin yanı sıra dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan *el-Hayat* ve *eş-Şarku'l-Avsat* gazetelerinin taranmasına dayanan, çalışma sahibinin "Arap Basınında Türkiye 2000-2001" adlı yüksek lisans tezinin sonuçları ile bu tezin sunulmasından sonra gelişerek Türkiye'nin Arap basınındaki imajını değiştirdiğine inanılan 2003 ve daha sonraki yıllara yayılan gelişmeler ışığında söz konusu gazetelerden *el-Hayat* ve *eş-Şarku'l-Avsat*'ın taranmasıyla elde edilen sonuçlara dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap basını, imaj, Türkiye, Türk-Arap ilişkileri, ülke imajı

The Breaking Points on Turkey in Arab Media

Abstract According to the results of a public opinion survey (What Arabs Think?) conducted in eight Arab countries, including Egypt, Saudi Arabia, Morocco, Kuwait and Jordan in 2002, which has been conducted about 12 foreign countries including Turkey, Turkey's image in the Arab world was very negative at that time. This and many other research shows that Turkey has a negative image in the Arab countries for various reasons, in the 1990s. It is assumed that the developments in both Turkey and the Arab world between the years 2002-2003 that directly affect Turkish-Arab relations, has changed the image of Turkey in the Arab public opinion. This image changed depending on developments in the Arab press, one of the areas where this change can be best observed. So the developments in the later periods also gave rise to the upsurge in this field. This research is based on the results obtained by scanning *al-Hayat* and *Asharq al-Avsat* newspapers published in London and distributed in Arab countries and in various cities of the world in the light of developments spreading over 2003 and the following years that believed to change the image of Turkey in the Arab press and on the results of the researcher's master thesis "Turkey in the Arab press 2000-2001" based on the scanning of *al-Ebram* newspaper published in Cairo and the newspapers *al-Hayat* and *Asharq al-Avsat* published in London.

Keywords: Arabic pres, image, Turkey, Turkish-Arab relations, country image

* Dr. Öğrt. Üyesi., Gazi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu
mmsayir@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1331-6982

1. Giriş

İmaj, bir kişi, kuruluş, toplum, millet, ÷lke ya da durum hakkında ilk anda akla gelen çağrışımlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ülke imajı ise bir ÷lkenin uluslararası kamuoyunda bıraktığı izlenimler bütünü olup bu imajın oluşmasında etkili olan etkenler, insan dokusu, sosyokültürel yapı, demokrasi ve insan hakları anlayışı, yönetim biçimi, dış ilişkiler, teknolojik gelişmişlik, ticaret ve iş dünyası, istihdam, tarihî bağlar, çevreye karşı sorumluluk ve turizm değerlerinin bileşkesi şeklinde değerlendirilmektedir.¹ Buna bağlı olarak bir ÷lkenin tarihten getirdiği izlenimler de o ÷lkenin imajını etkilediği gibi kolay kolay değişmeyecek katı algı yapıları oluşturur ve genellikle halkın gözünde oluşmuş algılar olarak kısa sürede değişmediği düşünülür.

Türkiye'nin dünyadaki imajıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kimileri bu imajın çok olumsuz olduğunu, kimileri gün geçtikçe daha iyi bir imaja doğru yol alındığını söylemektedir.²

Türkiye gibi hem tarihi hem de coğrafyasıyla, belki de hem eğilimleri hem de çıkarlarıyla Batı ile Doğu'nun, Avrupa ile Asya'nın, Hıristiyanlık ile İslam'ın arasında duran bir ÷lkenin imajını istenen imaj düzeyinde tutmak hem güç hem de kolay olsa gerek. Güçtür çünkü herkesin ona yönelik kendine özgü önyargıları vardır. Kolaydır çünkü Türkiye'nin tanıtacak ve tanıtılacak çok şeyi vardır.³

2. Arap Dünyasındaki Türkiye İmajı

Bütün ortak bağlara, tarihsel, kültürel, dinsel, hatta demografik bağlara rağmen bazı Arap ÷lkelerindeki kimi aydınların çoğu kez Batıların yaptığı propagandaların da etkisiyle Türkiye konusunda yanlış kanılar içinde olabildiği görülmektedir. Son dönemde sayıları azalmış olsa da bu aydınlar Arap dünyasında Türk egemenliğinin Arap birliğini bozduğunu, Türklerin Arap toplumlarını sömürdüğünü, Arap dünyasının Batı ile bağlantısını kopardığını, dolayısıyla Arapları yeniçağdaki gelişmelerin dışında ve gerisinde bıraktığını ileri sürmektedir.⁴

Yoğun ve uzun bir zamana yayılmış bir ilişkinin ardından gelen ulus devlet ve milliyetçilik düşüncesi aynı devletin şemsiyesi altında yaşayan Türkler ile Araplar arasında bir ayrılmaya yol açarak her iki tarafın birbirine öteki gözüyle bakmasına, hatta birbirini suçlama noktasına vararak birbirinden kopup farklı yönlerde ilerlemeye başlamasına neden oldu. Buna bağlı olarak Türk seçkinleri Arap kültürünün etkisinde kalmanın Türk modernleşmesini engellediğini düşünerek Birinci Dünya Savaşı, Arap-İsrail anlaşmazlığı, Körfez Savaşları ve 11 Eylül olaylarının sorunlu bir bölge haline getirdiği Arap bölgesinden uzak durmayı yeğlerken Arap seçkinleri de Selçuklu ve Osmanlı

egemenliklerinin yanı sıra bizzat Arap coğrafyasında ortaya çıkan Tolon-oğulları ve Memluklu yönetimleri gibi oluşumlar nedeniyle Arapların uzun bir dönem tarih sahnesinden kenara itilerek Türklerin Araplar ile Batı arasında bir engel oluşturduğu, dolayısıyla Arap modernleşmesinin Türklerce geciktirilip engellendiği kanısına vardı.⁵ Bu bağlamda Türkiye ile Arap ülkeleri arasında sağlıklı bir ilişki geliştirebilmek için din ve tarih bağı söyleminin aşarak Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu koşullarda ortaya çıkmış sorunların geride bırakılması, özellikle de 1990'lı yıllarda gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerinin Arap dünyasında yarattığı tedirginliklerden uzak bir hava oluşturulması yolunda çeşitli görüşler belirdi.

Lübnanlı gazeteci yazar Muhammed Nüreddin'e göre Osmanlı döneminde Arapları Türklere iki bağ bağlıyordu: Toprak ve hilafet. Birincisi, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle birlikte koptu. İkincisi ise, 3 Mart 1924'te Ankara Hükümeti'nce kaldırılmasıyla birlikte koptu. Bu yüzden bundan sonra iki taraf arasında kurulacak herhangi bir ilişkinin dört yüz yıl süren dönemden ve Birinci Dünya Savaş'ından sonra hilafetin kaldırılması sonucunda oluşan havadan tamamen farklı etkenlere dayanması gerekir.⁶ Arap gazeteci yazar Hurşid Dellî'ye göre ise Türkiye uzun yıllar Batı ile ilişkilerini siyaset, ekonomi, güvenlik ve kültür bağlamında sağlamlaştırmaya çalışmış, buna karşılık başta Arap ülkeleri olmak üzere Orta Asya ve Orta Doğu'da kendi coğrafi muhitinde yer alan ülkelerle benzer ilişkiler geliştirmeyi pek önemsememiştir.⁷

Atlas Okyanusu'ndan Basra Körfezi'ne kadar uzanan yaklaşık 360 milyon nüfuslu Arap dünyasında yaşayan halklar Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde 300-400 yıl boyunca İslam'ın kardeşlik anlayışı çerçevesinde Türklerle eşit haklara sahip halklar olarak yaşadı. Ancak 1830-1918 yılları arasında imparatorluk güç kaybetmeye başlayınca bu ülkeler Kuzey Afrika ülkelerinden başlayarak Fransa, İngiltere ve İtalya'nın egemenliği altına girmeye başladı. Türkler ve Araplar çağlar boyunca birlikte yaşamış olmakla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Türk-Arap ilişkilerine kaygı, olumsuzluk ve kuşku egemen olageldi. Bu durum iki tarafın zamanla birbirlerine kapılarını kapatmasına da neden oldu. Öyle ki iki taraf, aralarındaki bunca bağa rağmen birbirini tanıyamaz ve bilemez hale geldi.⁸ Ancak Türkler ve Arapların 300-400 yıl birlikte yaşadığı dünya, siyasal anlamda milliyetçiliğin olmadığı, her türden halkın bir arada yaşamasına olanak tanıyan bir dünya olduğu, ancak 1908'den sonra bizzat Türk liderlerin kendi milliyetçiliklerini ilan etmesinden sonra Araplarda da milliyetçi ve ayrılıkçı eğilimlerin hız kazanmaya başladığı⁹ düşünülmektedir.

Eski Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'nın yanı sıra eski Mısır devlet başkanları Cemal Abdunnasır ve Enver Sedat, Atatürk'ün gerçekleştirdiği yeniliklerden övgüyle söz etmiş olmakla birlikte yeni Türkiye'nin laikliği be-

nimseyerek batılılaşma ve çağdaşlaşma yoluna girmesi birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Arap ülkelerinde de tepkiyle karşılandı.

Türk-Arap ilişkileri, önce Birinci Dünya Savaşı sırasında kuşkulu bir hal aldı. Ardından hilafetin kaldırılmasına gösterilen tepkilere ek olarak Musul ve Hatay sorunları ortaya çıktı. Bütün bunlar Türk-Arap ilişkilerinin seyrini etkilerken Atatürk dönemini izleyen yıllarda da farklı bir durum ortaya çıkmadı. Türkiye'nin 1948'de kurulan İsrail devletini tanıması, Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi sürerken BM nezdinde bu sorunla ilgili bazı oylamalarda Fransa'nın yanında yer almayı tercih etmesi ve 1990'lı yıllarda İsrail ile stratejik ittifak kurma yoluna girmesi bu süreci pekiştirdi. Bununla birlikte Türk-Arap ilişkilerinde 1970'li ve 1980'li yıllarda büyük gelişme ve iyileşme de gözlemlendi.¹⁰

İki Dünya Savaşı arasında Türk-Arap ilişkilerinde yaşanan duraksama ve Türkiye'nin bu dönemde Arap kültürünü çağrıştıran öğelerden arınmaya çalışarak Batı Avrupa eksenli bir siyaset izlemesi sonucunda Arap ülkelere yönelik ilgisi de bu çerçevede kaldı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra her iki tarafı uzak düşürme eğilimlerini pekiştiren iki bloklu dünya sisteminin ardından 1960'lı yıllarda bu eğilimlerde değişiklik yaratan gelişmeler yaşandı. Türk tarafında Kıbrıs, Arap tarafında Filistin bağlamında yaşanan gelişmeler her iki tarafta kendi siyasetlerini Batı ve Doğu bloklarının küresel siyasetlerinden ayırma eğilimleri doğurdu. Daha sonra 1970'li yıllarda gelişme eğilimi gösteren Türk-Arap ilişkilerinde 1980'li yıllarda ekonomi eksenli bir iyileşme yaşandı. Buna bağlı olarak Türkiye'nin Arap-İsrail savaşlarında izlediği tutuma ek olarak Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı gibi ekonomik çıkar zemini oluşturan projeler, Irak gibi bazı Arap ülkeleri ile gelişen ticari ve iktisadi ilişkiler, Türkiye'nin Irak-İran savaşındaki tarafsızlık siyaseti, hatta 1980'li yıllarda iyice gerginleşen ve 1998'de savaş noktasına gelen ilişkilere rağmen Türkiye'nin Suriye'ye karşı temkinli ve dengeli bir siyaset izlemesi ve Körfez ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi bu iyileşme eğilimini destekleyen etkenler oldu. Ancak 1990'lı yılların başında İkinci Körfez Savaşı çerçevesinde Türkiye'nin Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatma yoluna gitmesi ve ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Irak'a karşı saldırıya geçtiğinde İncirlik Üssü'nün askeri operasyonlara açılması Türkiye'nin imajını yalnız Irak'ta değil Irak'a karşı olan diğer Arap ülkelerinde bile zedeledi. Bu arada savaşı izleyen dönemde başlayan Ortadoğu barış görüşmelerinin doğurduğu havanın etkisiyle Türkiye özellikle askeri alanda İsrail ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Bu durum Türk-Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkilerken Arap kamuoyunda dikkatlerin Türkiye'ye olumsuz yönde yönelmesine ve bu ilişkilerin stratejik ittifak olarak algılanmasına neden oldu.¹¹ Türkiye'nin bu dönemde Dicle ve Fırat üzerinde kurduğu barajların da etkisiyle daha fazla gündeme gelmeye başlayan su sorununa ek olarak Ekim 1998'de

Türkiye-Suriye ilişkilerinde savaş noktasına gelindi. İşte tam bu noktada, bu gelişmelerin de etkisiyle Türkiye-Suriye gerginliğinin yaşandığı bir sırada bir yandan Türk medyası Arap imajını karalama yoluna giderken bir yandan da Arap medyası Türk imajını karalama yolunu seçti.¹²

3. Arap Basınında Türkiye

2002 yılında aralarında Mısır, Suudi Arabistan, Fas, Kuveyt ve Ürdün'ün de bulunduğu 8 Arap ülkesinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 12 yabancı ülkenin konu edildiği "Araplar ne düşünüyor?" konulu bir kamuoyu araştırması yapıldı. Araştırmanın sonuçları Türkiye'nin o dönemde Arap ülkelerinde pek de iyi algılanmadığını ve hoş karşılanmadığını, bu ülkelerden sadece ikisinde nispeten olumlu karşılandığını gösteriyordu.¹³

Türkiye'nin o dönemde bu ülkelerde neredeyse İsrail ve ABD ile bir karşılandığı, dolayısıyla Fransa, Kanada, Almanya, Çin, Japonya, Rusya ve İran gibi ülkelerin gerisinde kaldığı araştırmanın sonuçları, Türkiye açısından çok şey ifade ediyordu. Her şeyden önce Türkiye'nin komşusu olan bu ülkelere hem eğilimleri hem de dünya görüşü bağlamında oldukça uzak görünüp algılandığı ortaya çıkıyordu. Bunun ilk nedeni belki de olumsuz propaganda olup en belirgin aracı basın ya da medya olarak karşımıza çıkıyor.¹⁴

Peki Arap basını o dönemde Türkiye için neler söylüyordu? Türkiye'yi nasıl bir görüntüde sunuyordu?

Arap basını o dönemde kısaca şöyle bir Türkiye imajı çiziyordu:

- 1- İsrail ile askeri iş birliği yaparak ittifak yoluna gidip bütün Arapların ulusal güvenliğini tehdit eden, bununla da kalmayıp komşuları Irak, İran ve Suriye'yi kısıkaç içine almaya çalışan bir Türkiye,
- 2- Topraklarında yaşayan Kürtlerin ulusal kimliklerini tanımadığı gibi dillerini "konuşmalarına", "kullanmalarına", "öğrenmelerine" izin vermeyen, dolayısıyla Kürtlerle barışık olmayan bir Türkiye,
- 3- Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde "kıyıdaş ülkelerin görüşünü almadan" su projeleri gerçekleştirerek Suriye ve Irak'ın bu sulardaki paylarını belirleyecek "adil ve nihai bir anlaşmaya yanaşmadığı" gibi bu nehir sularını bu iki ülkeye karşı baskı kozu olarak kullanan, buna karşılık İsrail'e su satmaya çalışan bir Türkiye,
- 4- Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş aşamasında kimliğini yitirerek bir kimlik bunalımı yaşayan, bir türlü "gerçek kimliği"ni bulamadığı gibi, bir yandan Batı'nın kabul etmediği, bir yandan da gün gelip Batı'nın karpısından dönecek olursa daha önce sırt çevirmiş olduğu Doğu'nun, özellikle de İslam dünyasının da kabul etmeye yanaşmayacağı bir Türkiye,

5- “Yanlı laiklik uygulamaları”yla laiklik kavramını da çarpıtan, aşırı bir laiklik anlayışı sergileyen, laikliği “İslami fenomenlerle mücadele” olarak algılayan, bu doğrultuda Arap ve İslam dünyasına sırtını dönmüş, kendi dindar vatandaşları ve dünya Müslümanlarıyla barışık olmayan bir Türkiye,

6- Birbirini izleyen darbelerden sonra henüz askerlerin nüfuzundan kurtulamamış, dolayısıyla demokratikleşme sürecini tamamlayamamış bir Türkiye,

7- Bütün bunlara rağmen Arap ülkeleriyle karşılaştırıldığında özellikle parlamenter ve çok partili sistemi bağlamında göreceli olarak Araplardan daha ileride olan bir Türkiye,

8- İsrail ile askeri işbirliğinin ortaya çıkmasından sonra Araplarca ihmal edildiği anlaşılan ve Arapların lehine kazanılarak İsrail’e bırakılmaması gereken, bu bağlamda doğal muhiti olan İslam muhitine çağrılan bir Türkiye,

9- Arapların stratejik önemini algılayamadığı, dolayısıyla ona yönelik bir stratejiye de sahip olmadığı bir Türkiye,¹⁵

Durum böyleyken Türkiye’nin 1990’lı yıllarda İsrail ile geliştirdiği askeri işbirliğinin ortaya çıkmasından sonra Araplar aslında birçok şeyi paylaştıkları komşu ülke Türkiye’yi ihmal ettiklerini geç de olsa anlayınca onu Arapların lehine kazanmak istediler. Bu bağlamda İsrail’e bırakılmaması gereken bir ülke olarak Türkiye’yi kendi doğal muhiti olan İslam muhitine çağırmaya başladılar. *El-Abram* gazetesinde yazan *Ahmed Behcet*, 21.08.2001 tarihli “Türkiye ve Araplar” başlıklı bir yazısında, *el-Hayat* gazetesini yazarlarından *Cihad el-Hazın ve Prens Halid bin Sultan*’nın bu konudaki görüşlerini öne çıkarıyor. Yazısında, *el-Hazın*’ın “Türkiye’nin başat ve etkili bir ülke olduğu, doğal yerinin de İsrail’in değil, Araplar ve Müslüman ülkelerin yanında olduğu” görüşüne yer veren *Behcet*, aynı şekilde *Prens Halid bin Sultan*’ın da 1997’de yine *el-Hayat* gazetesinde yer alan Türkiye ile ilişkileri ele aldığı “Dostluk da Geçicidir Düşmanlık da... Kalıcı Olan Çıkarlardır” başlıklı bir makalesinde Türk-Arap ilişkilerine teknik bir bakışla yaklaşarak duygusallıktan uzak gerçekçi çözümler önerdiğini belirtiyor. *Behcet*, yine *Cihad el-Hazın*’ın Araplara yönelik bütün -olumlu- tutumlarına rağmen -o yıllarda- Türkiye’nin, Arap okurun zihninde daha çok İsrail ile geliştirdiği askeri işbirliği ile dikkat çektiğini vurguluyor. *Behcet* son olarak *el-Hazın*’ın şu görüşlerine yer veriyor: “Bu noktada yapılan hataların sorumlusunu bulmak zor, her iki tarafın da hatası olmakla birlikte, Arapların bu noktadaki payı daha büyük. Nitekim Türkiye’nin İsrail ile işbirliğine sürüklenmesinden de Araplar sorumlu olabilir.¹⁶

Çeşitli Arap gazete ve dergilerinde yazan Mısırlı yazar *Fehmi Huweydi*, Türkiye’nin bölgedeki stratejik önemine, sahip olduğu ağırlığa ve Suriye, Irak ve İran gibi bazı Arap ve İslam ülkelerinin hayati çıkarlarını yakından ilgilendi-

ren “stratejik” konumuna dikkat çekerek Arapların Türkiye ile ilişkileri canlandırma yönünde ciddi adımlar atmadığını söylüyor.¹⁷

Bu noktadaki aşırı ve olumsuz tutumlar bir yana, aynı yıllarda Türkiye-Suriye ilişkileri ekseninde yaşanan olumlu gelişmeler ve Türkiye’de köklü bir iktidar değişikliğine yol açan iktisadî ve siyasî gelişmeler, bu bağlamda Arap basınındaki olumlu yaklaşımların lehine gelişti. Önce 1998’de Türkiye ile Suriye arasında Adana Protokolü imzalandı. Ardından 2002’de Türkiye’de iktidar değişikliği gerçekleşti. Yeni iktidarın izlediği yeni dış siyaset daha sonraları Türkiye-Suriye ilişkilerini tarihinde hiç görülmemiş bir düzeye taşıdı. Çok geçmeden bu kez Mart 2003’te ünlü 1 Mart tezkeresinin TBMM’de reddilmesiyle birlikte Türkiye’nin Arap dünyasındaki olumlu imajı doruğa çıktı. Çünkü Arap kamuoyuna göre bu “onurlandırıcı” bir tutumdu ve Türkiye hanesine “onurlandırıcı” bir puan olarak geçirildi. Ardından 2007’den sonra çok sayıda Türk dizisi Suriye dizilerinde de kullanılan Şam lehçesiyle Arapça’ya çevrildi ve bu diziler Arap dünyasında büyük ilgi görmeye başladı. Daha sonra 2009’da dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Davos Zirvesi’nde dönemin İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’e yönelik çıkışı Arap kamuoyunda büyük yankı uyandırdı ve belki de bu tutum Arap kitleleri nezdinde Türkiye’nin olumlu imajını bir kez daha doruğa çıkardı. Ancak gelişmeler bu açıdan böyle olumlu denebilecek bir yönde seyrederken bu kez Arap ülkelerinden yükselen bir dalga bütün dengeleri alt üst etti: “Arap Baharı”. Arap Baharı’nın en çok hissedildiği yer belki de Türkiye’nin en uzun kara sınırlarını paylaştığı komşu Suriye oldu. Bu süreçte Mısır’da yaşanan ve darbeye sonuçlanan olaylar öncesi ve sonrasında yapılan seçimler -Irak, Yemen, Libya ve Suriye’de de özellikle iç savaşlar ve istikrarsızlık olarak kendini gösteren- toplumun neredeyse ikiye bölünmüşlüğüne ortaya koyarken Türkiye, Mısır’daki gelişmelere ve darbe yönetimine yönelik sert bir tutum izledi. Böylece iki ülke arasındaki ilişkilere gerginlik hâkim oldu. Son olarak bu kez 2017’de Katar krizi baş gösterdi. Ardından Irak’ın kuzeyinde yapılan referandum kartların bir kez daha karılmasına neden oldu.

2005 yılında söz konusu gazetelere bakıldığında Türkiye ile ilgili yorum ve yazıların başlıklarında bile geçmişe oranla önemli değişiklikler olduğu görülebilmektedir. *El-Hayat* gazetesi, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün İsrail, Filistin Toprakları ve Ürdün’e yaptığı ziyareti “Ortadoğu’da Yeni Bir Türk Dili” başlığı altında değerlendirerek söz konusu ziyaretin hem açık hem de üstü kapalı mesaj ve işaretler taşıdığını, ancak bu mesaj ve işaretlerin, Ortadoğu’daki rolü ve İsrail ile ilişkileri konusunda Arapların Türkiye’den duymaya alıştığı dilden farklı bir dille ifadesini bulduğunu yazıyor.¹⁸ Aynı gazetede yer alan benzer bir yazısında Suriyeli yazar *Nizâm Mardini* de, “Mustafa Kemal Atatürk’ten bugüne Türk siyasî tecrübesini araştıranların çoğunluğu ilk kez Türk halkının farklı eğilimlerini dengeli bir şekilde temsil

eden bir hükümetin iktidara geldiği ve bu tecrübesini dünya Müslümanlarına somut bir tecrübe olarak sunduğu görüşünde birleşiyor” diyor.¹⁹

Yine *Yusuf eş-Şerif*, “Araplar neden Ankara’nın her şeyden önce Arap davalarına hizmet eden toplu bölgesel eylem çağrılarını görmezden geliyor?” sorusunu sorarak, Türkiye’nin ‘Irak’a komşu ülkeler toplantısı’ olarak bilinen platforma öncülük ettiğini, buna karşılık o dönemde Arapların Irak’a karşı savaş konusunda ya seyirci kaldığını ya da alenen veya gizlice savaşa katılmış olduğunu belirtiyor. Bu açıdan o dönemde Ankara’nın Washington ile olan ilişkilerinden uzak büyük bir özgürlük çerçevesi yarattığını göstermiş olduğunu vurgulayan *eş-Şerif*, bu çerçevede Türkiye hükümetinin Amerikan yönetimi hoşlanmasa da önceliği komşu ülkelerle ilişkileri geliştirmeye verdiğini yazıyor.²⁰

Yine *el-Hayat* yazarlarından *Reşid Hişâne*, “...bölgede yaşanan aynı türden, ikinci kriz karşısında Türkiye Şam’a karşı durumu tırmandırma yoluna giden Amerika’nın tutumlarından tamamen uzak bir tutum sergiliyor. Ankara, Amerikan yönetimine geçmişte NATO’nun bölgedeki ileri karakolu olarak tanınan ‘Türkiye’nin sergilediği o görüntünün artık geçmişte kaldığını’ anlatmaya çalışıyor”²¹ diyerek Türkiye’nin Amerikan işgali altındaki Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda bazı Arap ülkelerini bile geride bıraktığını vurguluyor. *Hişâne*, “bölgesel perspektif içinde Türkiye’nin bu çizgisi alışılmış bir çizgi değil. Hatta bu, Ankara’nın İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden bu yana komşuları Araplara yönelik siyasetindeki en önemli değişiklik olabilir”²² görüşünü dile getiriyor. Bu durumun Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde ihtiyaç duyduğu yenilenme süreci ile Türklerin on yılı aşkın bir süreden beri 70 yıllık bir kesintinin ardından kendi kimliklerine dönüş yapıp uygarlık kökenleri ile barışma yönünde başlattıkları canlanma hareketini birbirinden iyice ayırdığını belirten *Hişâne*, Türklerin büyük bir açılım sergilemelerine Araplarla yeni bir yakınlaşma ve anlayış sayfası açmaya hazır olmalarına rağmen Ankara ile yakın komşuları konumundaki Arap başkentleri arasında daha az örtüşme alanı bulunduğunu yazıyor. *Hişâne*, bu konuda Arap tarafında görülen çekimsizliğin, bazılarının Türk hükümetinin “İslamî” eğilimlerinden işkillenmesine, bazılarının da laik bir devletle ilişki kurmaktan çekiniyor olma ihtimaline bağlıyor. Her iki anlayışın da, devletin laik olmasına rağmen Türk toplumunun kimliğinin özünü koruduğunu, özü kabuktan ayrı tutma becerisini göstererek modernizmden kalkınmayı, ilerlemeyi hızlandıracak etkenleri alıp artık çağa uygun olmayan birçok şekilsel olguyu bir kenara bıraktığını unutmaması gerektiğini vurgulayan *Hişâne* bu noktada, Arapların hem bölgesel zorunluluklar hem de tarihi etkenlerden dolayı Türklerle ilişkilerini yoğunlaştırmaları ve örnek olarak ‘Ankara’nın Arap zirvelerine gözlemci sıfatıyla katılma talebine olumlu cevap vermeleri’ gerektiğini vurguluyor.²³

Yine Suriyeli yazar *Omar Kuş*, o dönemde Şam yönetimine uyguladığı baskılar çerçevesinde Washington tarafından hoş karşılanmamasına rağmen gerçekleşen dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Şam ziyaretini konu edindiği 'Sezer Şam'da... Türk Siyasetindeki Değişiklikler' başlıklı yazısında "...Türkiye'nin dış siyaset eğilimlerinde önemli değişiklikler meydana geldi. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte belirginlik kazanan bu değişiklikleri Türkiye'nin siyasetlerini ABD'ye bağlaması ve İsrail ile ilişkileri nedeniyle içine girmiş olduğu bölgesel kuşatmanın içinden çıkma girişimi şeklinde özetlenebilir. Çünkü Türkiye'nin bu iki devlete dayalı hesapları tutmadı. ABD Türkiye'yi güçlendirmek için dikkate değer bir yardımda bulunmazken İsrail-Türkiye ilişkilerinin Türkiye ekonomisinin düzelmesinde rol oynayacağı yönündeki hesaplar da tutmadı. Üstelik bu ilişkilerden çıkar sağlayan sadece İsrail oldu. Bilindiği gibi Türk hükümeti Amerika'nın Irak'a karşı yürüttüğü savaşa da alenen karşı çıktı. Buna karşılık çoğu Arap ülkesi böyle bir tutum takınmadı"²⁴ diyor.

Yine *Nizâm Mardinî el-Hayat*'ta yer alan bir yazısında "...hiç kuşkusuz Suriye-Türkiye ilişkilerindeki görüntü bugün, Ekim 1998'deki görüntüden tamamen farklıdır. Çünkü şimdi tamamen zıt bir görüntü ortaya çıkararak Suriye-Türkiye ilişkilerinde bütün ortak dosyalar konusunda görüş birliği ve uzlaşmanın egemen olduğu bambaşka bir aşamaya gelmiş bulunuyor"²⁵ diyerek çok taraflı ilişkilere dayanmaya başlayan Türk dış siyasetinin artık tek eksenli olmaktan çıkmış olduğuna dikkat çekiyor ve iki ülke ilişkilerindeki iyileşmenin Suriye ve Türkiye rejimlerinin daha fazla değişimin beklendiği bölgede her birinin kendi bölgesel ağırlığı ve rolünü yeniden tanımlama süreciyle yakından ilgili olduğunu, dolayısıyla bu uzlaşmanın stratejik hesaplar düzeyine çıkmasının umulduğunu söylüyor.²⁶

Bu süreçte Arap basınının bir yandan Türkiye'nin AB üyeliğine bir yandan da ekonomisine daha olumlu bir yaklaşım sergilediği gözlemlenebiliyor. Ancak özellikle Türkiye'nin AB üyelik süreci ile ilgili yaklaşımlarda bu dönemde yazarlar ile okuyucuların farklı yaklaşımlar sergilemesi dikkat çekiyor.

17 Aralık 2004 tarihinde *eş-Şarku'l-Avsat* gazetesinde yer alan "Türkiye ve AB... Engeller ve Tacizler Dizisi" başlıklı bir yazısında *Emir Tabiri*, Türkiye'nin AB'ye girmekle bu birliğe iyilik etmiş olacağını, buna rağmen bir "B" planı geliştirmemesinin de pek akılcıca bir iş olmadığını yazarak "Türkiye'nin izleyebileceği en iyi strateji, AB ile müzakerelerin ne kadar süreceğine bakmadan Avrupa tarzında iktisadî ve siyasî yenilenme sürecini sürdürmektir. Çünkü Türkiye başarılı bir toplum meydana getirmek için gerekli bütün iktisadî ve beşerî kaynaklara sahiptir. Bu yüzden Avrupa'nın AB'ye girmesi için Türkiye'ye yalvaracağı günün gelmesi için çalışmalı" diyor.²⁷

Ancak aynı gazetede bu kez 21 Aralık 2004 tarihinde aynı konuda yer alan biri Suudi Arabistan, diğeri Cezayir'den gönderilmiş ayrı birer okuyucu mektubu dikkat çekiyor. "Avrupa'nın Türkiye'den Çekecekleri Var" ve "Erdoğan'ın Truva Atı Avrupa'da Yarışıyor" başlıklı her iki okuyucu mektubunda da Türkiye'nin AB üyelik sürecine yönelik olumsuz bir bakış açısı sergilendiği görülüyor.²⁸

Yine *eş-Şarku'l-Avsat* gazetesinde yer alan "Türkiye Örneği... Avrupa'daki İslam Takıntısı" başlıklı bir yazısında Cezayir'den yazan *es-Seyyid Vild Ebab*; "Türk, Suudi Arabistanlı ya da Mısırlı, her şeyden önce Müslümandır; ulusal kimliğine bakılmaz" görüşünü öne çıkararak, "Türkiye dosyasına getirilecek çözümün şekli, İslam daresi ile Avrupa arasındaki ilişkilerin geleceği noktasında belirleyici olacaktır. Bu ilişkiler halihazırda -AB ülkelerinde yaşayan Müslümanlar ve İslam dünyasından kaynaklanan terör gibi- birçok somut meydan okumayla karşı karşıya bulunuyor" diyor.²⁹

Aynı gazetede bu kez 27 Aralık 2004 tarihinde yer alan bir okuyucu mektubunda yukarıda sözü edilen yazıda söz konusu edilen 'Avrupa'daki İslam Takıntısı'nın yapay bir takıntı olduğu savunuluyor.³⁰

Yine *eş-Şarku'l-Avsat* gazetesinde yer alan "2004 Yılında Osmanlı Devleti Yıkıldı" başlıklı bir yazısında *Abdulmunim Said*; Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke kabul edilmesinin İslamî eğilimlere sahip bir Türk hükümetinin iktidarında gerçekleşmiş olmasının ilginç bir gelişme olduğunu savunarak, "bütün bunlar, bu hükümet Avrupa ile arasındaki farklılıkları değil, Avrupa ile buluşma ve birleşme noktalarını öne çıkardığı için oldu. Bütün bunlar demokratik, laik ve liberal değerleri başka bir uygarlığın ürünü olarak değil, bütün uygarlıkların katkı sağladığı ortak bir insanî mücadelenin ürünü olarak gördüğü için oldu. Daha ilginç olanı ise eski Osmanlı düşüncesi, Müslümanları Viyana surlarının önlerine cihat ve fetih naraları atan silahlı bir güç olarak taşırken, -deyim yerindeyse- yeni Osmanlı düşüncesinin Müslümanları demokrasi, özgürlük ve eşitlik sloganlarıyla hiçbir sorun olmadığı Brüksel'in kalbine, hatta Atlas Okyanusu kıyılarına taşımış olmasıdır"³¹ diye yazıyor.

Yine aynı gazetede bu kez 31 Aralık 2004 tarihinde yer alan bir okuyucu mektubunda *Abdulmunim Said*'e cevaben 'Avrupa Türkiye'yi Almaz' görüşü savunuluyor.³²

Yine aynı gazetede bu kez Almanya'dan gönderilen bir okuyucu mektubunda yine *Abdulmunim Said*'e cevaben ve "Türkiye Uygarlık Bağlamında Bir Rol Arıyor" başlığı altında Türkiye ve hükümetinin insanlığın demokratik uygarlığının oluşumunda bir rol arayışı içinde olduğu vurgulanıyor.³³

Aynı şekilde *eş-Şarku'l-Avsat* gazetesinde yer alan "Dikkat! Türkler Geliyor... Coğrafya Nüfus Ağırlığı ya da En İyi Aracı Rolüyle" başlıklı bir haber-

yorumda, sadece AB değil bütün dünyanın Türkiye ile meşgul olmasının AB üyeliğine aday ülke olarak kabulünün ötesinde birçok nedeni olduğu belirtilerek “Türkiye birçok nedenle dikkatleri üzerinde toplamaya devam edecektir. AB üyeliği ise bu nedenlerden sadece birisidir” deniliyor. Haber-yorumda ayrıca, 2005 yılının “Türkiye yılı” olmakla kalmayacağı, aynı zamanda Türkiye’nin kazanacağı yeni konumun mayasının atılacağı yıl olacağı vurgulanıyor.³⁴

Semir Atallah, *eş-Şarku'l-Avsat* gazetesinde yer alan “Türkiye 2005” başlıklı yazısını, “bu şimdiye kadar görmediğimiz bir Türkiye” ibaresiyle bitirerek, 2005 yılının ekonomisi dikkat çekecek bir şekilde gelişen Türkiye yılı olacağını vurgulayıp, “çevresiyle anlaşmazlık ve çekişme yaşamayan bir Türkiye... Bir süreden beri ilk kez böyle bir durum görülüyor. Yine ilk kez Türkiye ABD’nin siyaset ve planlarının peşinden sürüklenmemiş oluyor. Recep Tayyip Erdoğan sürekli fırsat kollayan askeri müesseseyi kışkırtmayacak, İran’la bile siyasi hassasiyetler uyandırmayacak sakın bir siyaset izliyor. Bu şimdiye kadar görmediğimiz bir Türkiye” diye yazıyor.³⁵

Aynı gazetede bu kez 4 Ocak 2005 tarihinde yer alan ve Yunanistan’dan gönderilmiş *Fehim Munzir* imzalı bir okuyucu mektubunda *Semir Atallah* imzalı “Türkiye 2005” başlıklı yazıya cevaben “Sürprizlerle Karşılaşmamak İçin Türkiye’yi İyi Okuyun” başlığı altında “mazide kalalı bin yıl olmuş hayallerin peşinden sürüklenmek yerine Arap okuyucununun aklını tarihi gerçeklerle donatmak gerek”³⁶ deniliyor.

Yine *eş-Şarku'l-Avsat*’ta yer alan Rabat çıkışlı *Mubammed Bubazar* imzalı “Erdoğan Önümüzdeki Ay Fas’ı Ziyaret Edecek... Görüşmeler Ekonomi Üzerinde Yoğunlaşacak” başlıklı haber, deyim yerindeyse gazetenin o tarihteki Türkiye’ye bakışını özetler nitelikte görünüyor. Haberde özetle “Türkiye artık başta ABD olmak üzere Batı’nın stratejik çıkarlarının dayatmalarına uyan, kendi içine çekilmiş o eski Türkiye değil. Bu yüzden Arap dünyası ile bağlarını yenileme yoluna giden Türkiye, Suriye ile tarihi anlaşmazlıklarını çözdüğü gibi, herkesin takdirle karşıladığı diplomatik bir ustalıkla Irak çıkmazının içine sürüklenmemeyi de başardı. Bu arada İsrail ile askeri bağlantısının dozunu da düşüren Türkiye, İsrail ile Filistin yönetimi arasında arabuluculuğa benzer bir rol oynadı”³⁷ deniyor.

Yine *eş-Şarku'l-Avsat*’ta yer alan “Askerler Devleti ve Gizli Hükümetlerinin Sonu... Ordu AB’nin Üyelik Koşullarına Uyup Aşamalı Olarak Siyaset Sahnesinden Çekiliyor” başlıklı bir yazıda *Fehmi Huveydi*, ordu-devlet ilişkisi bağlamında Türkiye ile Cezayir arasında benzer durumlar bulunduğuna dikkat çekerek “ordu devleti sonsuza kadar süremezdi. Türkiye AB’ye yaklaşıp bu birliğe girme konusunda ısrar edince bu durum aynı zamanda ordu devletinin de aynı kapıdan çıkması anlamına geldi”³⁸ görüşünü savunuyor.

eş-Şarku'l-Avsat gazetesinde yer alan “Ortadoğu’da Yeni Ortaklar Aramak” başlıklı bir yazısında *Emir Tabiri*, dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın İsrail’e yaptığı ziyaretin Arap dünyasında çoğu kişiyi hayal kırıklığına uğrattığı büyük bir yaygara koparttığını, bununsa çoğu kişinin o dönemde onun -yazarın deyimiyle- “İbrani devleti”ne yönelik yaklaşımlarında, en azından İslamî arka planı nedeniyle daha özenli olmasını bekliyor ya da temenni ediyor olmasından kaynaklandığını yazarak “bu yüzden söz konusu ziyaret nedeniyle Erdoğan ve partisinin hisse senetlerinde Arap dünyası bağlamında büyük bir düşüş olduğunu söylesek abartmış olmayız”³⁹ diyor. Erdoğan’ın o tarihlerde söz konusu ziyareti çeşitli iç ve dış nedenlerle gerçekleştirmiş olduğunu belirten *Tabiri*: “Ankara kulislerinde olup bitenleri bilenlerden biri dedi ki bana Araplar Türkiye hükümetine yönelik yaklaşımlarında daha sıcak olsalardı, daha etkili ve güçlü bir destek verselerdi o zaman sonuç çok farklı olurdu. Erdoğan’ın önünde de başka seçenekler olurdu. Ancak bu gerçekleşmediğinden olanlar oldu”⁴⁰ diye yazıyor.

Aynı konuyu bu kez Katar’da yayımlanan *el-Şark* gazetesinde yer alan bir yazısında *Muhammed Nureddin*, “Türkiye ve İsrail... Çıkar Çelişkisi” başlığı altında ele alarak, “Erdoğan, İsrail’e ayağını sürüye sürüye gitti. İki taraf arasındaki siyasi ayrışma apaçık ortadaydı... Türkiye önemli sonuçlar veren çok boyutlu bir dış siyaset başlatmış bulunuyor. Dolayısıyla ABD ve İsrail’in baskısı altında bu siyasetten vaz geçmek Türkiye’nin çıkarlarına uygun olmadığı gibi Türkiye’nin böyle bir adım atması da beklenmiyor”⁴¹ görüşüne yer veriyor.

Aynı şekilde Şam’da yayımlanan *es-Savra* gazetesi 23 Aralık 2004 tarihli “Akrabalık Bağları” başlıklı başyazısında o dönemde Türkiye ile Suriye arasında gelişen ilişkilerde her iki halk arasındaki akrabalık bağlarının önemini vurgulayarak “Suriye ve Türkiye halkları arasında tarih boyunca süregelen bağlar Suriye-Türkiye ilişkilerinde gözlenen gelişmenin etkenlerinden birini temin etti. İki ülkenin umutla baktığı bu ilişkiler iki ülke yöneticilerinin karşılıklı ziyaretleri, akrabalar arası temaslar, ekonomik işbirliğinin canlandırılması ve müşterek meydan okumalar ile tehlikeler karşısında siyasi tutumlar bağlamındaki eşgüdümle ivme kazanmıştır” diyor. Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın o tarihlerde Şam’a düzenlediği ziyareti ele aldığı söz konusu başyazısında *es-Savra*, “Suriye ve Türkiye’nin bölge sorunları ile ilgili müşterek görüşler ve benzer tutumlar sergileyen iki bölge ülkesi olması ve bölge sorunları ile ilgili görüş ve tutumlarının da şeffaf olması müşterek meydan okumaları göğüslemelerini sağlıyor” diye yazıyor ve Erdoğan’ın ziyaretin hedefleri ile ilgili “Türkiye ve Suriye’nin Irak ve Filistin sorunları ile ilgili tutumları birbirine benziyor. Biz uluslararası kurum ve örgütler çerçevesinde işbirliği yapıyoruz”⁴² sözlerini öne çıkarıyor.

Sonuç

Toprak ve hilafet bağlamında Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki bağlar 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde koparken iki tarafın birbirine sırt çevirdiği, deyim yerindeyse birbirine Batılı kaynaklar aynasından bakmaya başladığı, dolayısıyla coğrafya, tarih, kültür ve inanç bağlamındaki yakınlıklarına rağmen bilgi kaynakları noktasında birbirlerinden oldukça uzak düştüğü görülmektedir. Bilgi kanallarının dolaylı olduğu böyle bir ortamda zamanla Arap basınının Türkiye imajını Türk basınının da Arap imajını karalama yoluna gitmesi kaçınılmazdı.

Bu anlayışla gelinen 1990'lı yıllarda gelişen Türkiye-İsrail ilişkileri Arap dünyasında bir ittifak olarak algılandı. Ardından Ortadoğu barış sürecinin Suriye kanadında anlaşma sağlanamaması, Türkiye-Suriye ilişkileri ve Türkiye'nin Dicle ve Fırat üzerindeki projeleri gibi etkenler bu algıyı pekiştirdi. Bu sürecin sonunda 1998'de Türkiye-Suriye ilişkilerinde savaş noktasına gelindi. Bu gerilim Adana Protokolü olarak bilinen mutabakatı doğurdu ve iki ülke arasındaki ilişkilerdeki gerilim yerini yumuşamaya bıraktı.

Bu yumuşama gitgide Arap basınına da yansımaya başlayınca bazı Arap gazeteci yazarlar Türkiye'nin Araplar açısından taşıdığı önemi dile getirmeye ve İsrail'e bırakılmayıp Arapların lehine kazanılması gereken bir ülke olduğunu söylemeye başladı. Bu söylem üçüncü bin yılın başlarında Türkiye'nin Arap basınındaki imajında önemli bir dönüm noktasına işaret ediyordu. İşte tam bu noktada Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişikliği Türkiye'nin Arap basınındaki imajının olumsuzdan olumluya dönmesini sağladı. Böylece Türkiye uzun süre Arap basınında olumlu bir imajla yer almaya başladı. Bu süreçte irili ufaklı imaj kırılmaları yaşanırken yer yer Türkiye'nin Arap basını ve Arap kamuoyundaki olumlu imajı doruğa çıktı. Hem Türkiye hem de Arap ülkelerinde önemli olayların yaşandığı 2000'li yılların başlarında çeşitli kırılma noktaları olsa da gelişmeler genelde Türkiye'nin olumlu imajını destekler nitelikteydi. Bununla birlikte bu süreçte yazarların değişen bakışlarına rağmen söz konusu gazetelerde yer alan okuyucu mektuplarında ifadesini bulan okuyucuların olumsuz görüşleri belki de gazetecilerin görüşleri değişse de kamuoyunda değişiklik meydana getirmenin pek de kolay olmadığını gösteriyordu. Daha sonraları Arap Baharı olarak nitelenen gelişmeler Arap dünyasındaki Türkiye algısını yeniden değiştirerek siyasal ilişki ve tutumlardaki iniş çıkışlarla uyumlu bir biçimde imajının olumludan olumsuzla dönmeye başlamasına neden oldu. Sonuç olarak 2002 yılından önce Arap basınında genel olarak eleştirilen bir ülke olan Türkiye'nin bu dönemden sonra övülen ve savunulan bir ülke haline geldiği görülmektedir. Ancak Arap Baharı'yla birlikte bu dengenin yeniden değişmiş olduğu düşünülmektedir. Bu durum belki de uluslararası ilişkilerde yaygın bir söylem olan "uluslararası ilişkilerde dostluk da geçicidir düşmanlık da, kalıcı olan çıkarlardır" söylemini doğrular nitelikte olup nasıl ki 1990'lı yıllarda İsrail ile yakınlaştıkça Türkiye'nin Arap dünyası ve

Arap basınındaki imajı olumsuz yönde etkilendiyse 2000’li yıllarda bu kez Araplara yaklaştıkça Arap dünyası ve Arap basınındaki imajı olumsuzdan olumluya dönmüştür.

Kaynakça

- Çelik, Erol, *Türkiye’nin Tanıtımında Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün Rolü*, İ.Ü. S.B.E., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2000
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul 2008
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, - Sadavî, Salih, *el-Arab fi Zillî’r-Rabitati’l-Usmâniyyeti, el-Alakatu’l-Arabîyyeti’t-Turkiyyeti min Manzûrin Turki, Ma’bedu’l-Buhûsi ve’d-Dirasâti’l-Arabîyyeti - Merkezü’l-Ebhâsîli’t-Tarihî ve’l-Funûni ve’s-Sakaleti’l-İslamiyyeti bi İstanbûl*, İkinci Bölüm, 1993, s. 105 - 106
- Nureddin, Muhammed, *Hicâbun ve Hirâb el-Kemaliyyetu ve Ezematu’l-Huvviyyeti fi Türkiye*, Riyaz er-Rayyis li’l-Kutubi ve’n-Neşri, Beyrut, 2001
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000
- Soysal, İsmail, “Tanıtma ve Türkiye’nin Tanıtılması”, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, Kalite Basımevi, 1976
- Şayır, Mehmet, *Arap Basınında Türkiye 2000-2001* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000
- Şayır, Mehmet, *Kültür ve Turizm Bakanlığının Arap Ülkelerindeki Tanıtma Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara, 2010
- Zeine, N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliği’nin Doğuşu*, Çeviren Erhan Akbaş
- Zogby, James, What Arab Thinks? *Jordan Times*, <http://www.jordantimes.com>, 29.12.2002
- el-Ahram, <http://www.ahram.org.eg>, İstanbul, 2003
- eş-Şarku’l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>
- el-Hayat, <http://www.alhayat.com>
- eş-Şark, <http://www.al-sharq.com>
- es-Savra, <http://thawra.sy>

Notlar

- 1 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 5 – 6
- 2 Çelik, Erol, Türkiye’nin Tanıtımında Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünün Rolü, İ.Ü. S.B.E., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2000, s. 25
- 3 Şayır, Mehmet, (2010). Kültür ve Turizm Bakanlığının Arap Ülkelerindeki Tanıtma Faaliyetleri (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara, s. 33
- 4 Soysal, İsmail, “Tanıtma ve Türkiye’nin Tanıtılması”, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, Kalite Basımevi, 1976. s. 57
- 5 Davutoğlu, Ahmet, Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu, İstanbul 2008, s. 410
- 6 Nüreddin, Muhammed, *Hicâbun ve Hirâb el-Kemaliyyetu ve Ezematu’l-Huvviyyeti fi Türkiye*, Riyaz er-Rayyisli’l-Kutubi ve’n-Neşr, Beyrut, 2001, s. 21
- 7 Dellî, Huseyn Hurşid, Türkiye ve Kazaya es-Siyaseti’l-Hariciyye, İttihadu’l-Kutubi’l-Arab, Şam, 1999, s. 5
- 8 age, s. 38
- 9 Zeine, N. Zeine, *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliği’nin Doğuşu*, İstanbul, 2003, Çeviren Erhan Akbaş s. 123
- 10 age, 31-32-33-34
- 11 Davutoğlu, Ahmet, age, s. 412

- 12 Nureddin, Muhammed, age, s. 62
- 13 Zogby, James, What Arab Thinks? (Araplar Ne Düşünüyor?), Jordan Times, <http://www.jordantimes.com>, 29.12.2002
- 14 Şayır, Mehmet, (2002). Arap Basınında Türkiye 2000-2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 17
- 15 age, s. 17-18
- 16 el-Ahram, <http://www.ahram.org.eg> تركيا والعرب Türkiye ve Araplar, Ahmed Behcet, 21.08.2001
- 17 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> نقد الذات مهم في تصحيح العلاقة مع تركيا Türkiye ile İlişkileri Düzeltmede Özeleştirici Önemli, Fehmi Huveydi, 20.08.2001
- 18 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Ortadoğu'da Yeni Bir Türk Dili', Yusuf eş-Şerif, 17.01.2005
- 19 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Ankara... Kimlik Mukaddesatı Tartışması', Nizam Mardini, 20.03.2005
- 20 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Arap Zirvesi Türkiye'ye Neden Sırtını Döndü?', Yusuf eş-Şerif, 25.03.2005
- 21 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Suriye Türkiye ve Kapıları Çalan Amerika', Reşid Hişâne, 28.03.2005
- 22 age
- 23 age
- 24 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Sezer Şam'da... Türk Siyasetindeki Değişiklikler', Omar Kuş, 15.04.2005
- 25 el-Hayat, <http://www.alhayat.com> 'Türkiye'ye Karşı Yürütülen Kampanyanın Başını Ermeni Diasporası Çekiyor', Nizam Mardini, 04.05.2005
- 26 age
- 27 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Türkiye Ve Ab... Engeller Ve Tacizler Dizisi', Emir Tahiri, 17.12.2004
- 28 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 24.12.2004
- 29 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Türkiye Örneği... Avrupa'daki İslam Takıntısı', es-Seyyid Vild Ebah, 23.12.2004
- 30 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 27.12.2004
- 31 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> '2004 Yılında Osmanlı Devleti Yıkıldı', Abdulmunim Said, 29.12.2004
- 32 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 31.12.2004
- 33 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 31.12.2004
- 34 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Dikkat! Türkler Geliyor... Coğrafya Nüfus Ağırlığı ya da En İyi Aracı Rolüyle', 31.12.2004
- 35 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Türkiye 2005', Semir Atallah, 02.01.2005
- 36 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 04.1.2005
- 37 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Erdoğan Önümüzdeki Ay Fas'ı Ziyaret Edecek... Görüşmeler Ekonomi Üzerinde Yoğunlaşacak', Muhammed Buhazar, 06.01.2005
- 38 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com> 'Askerler Devleti ve Gizli Hükümetlerinin Sonu... Ordu AB'nin Üyelik Koşullarına Uyarak Aşamalı Olarak Siyaset Sahnesini Terk Ediyor', Fehmi Huveydi, 29.03.2005
- 39 eş-Şarku'l-Avsat, <http://www.asharqalawsat.com>, 'Ortadoğu'da Yeni Ortaklar Aramak', Emir Tahiri, 13.05.2005
- 40 age
- 41 eş-Şark, <http://www.al-sharq.com/>, 'Türkiye ve İsrail... Çıkar Çelişkisi', Muhammed Nureddin, 11.04.2005
- 42 es-Savra, <http://thawra.sy/> 'Akrabalık İlişkileri', 23.12.2004

